

Anmeldelser

Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 1. oplag. Dansk Sprognævn. Alinea, København 2012. 1.056 sider. 149,95 kr. (vejl.). ISBN 978-87-23-04641-3.

Den nye, 4. udgave af Retskrivningsordbogen, der udkom 9. november 2012, er ifølge forordet en gennemrevideret udgave, og for første gang siden 1986 er hele ordbogens ordforråd blevet gennemgået og ajourført. Der er med andre ord næsten tale om en ny ordbog.

En retskrivningsordbog skal bedømmes på, hvor godt den opfylder sin opgave, og den er at hjælpe brugeren med stavning, bøjning og orddannelse i forbindelse med skriftlig produktion, når man vil følge den officielle danske retskrivning og dens principper, sådan som man ifølge loven har pligt til som uddannelsesinstitution, forvaltning, myndighed eller domstol. Brugerskaren er altså meget bred, med meget forskellige behov, når det gælder ordforrådet, og med meget forskellige sproglige forudsætninger. Dertil kommer, at retskrivningsreglerne bør være systematiske og gennemskuelige, samtidig med at de er baseret på gode og sikre sprogbrugerens praksis. Alt dette må ordbogen tage højde for i sin udformning og indhold.

Som andre ordbøger på markedet er udstyret blevet lidt mere skrabet, så lærredet er erstattet af et mat kacheret omslag, det grønne forsatspapir af hvidt og papiret af en irriterende blank, lidt hvidere kvalitet, der giver genskin. Det nye omslag giver til gengæld mulighed for flerfarvetryk, blank effekt på det gule RO og frem for alt bagsidetekst i et læsevenligt tryk. Formatet er blevet en lille centimeter bredere, den er blevet 307 sider længere, 1 cm tykkere og 50 % tungere, så den nu vejer 1370 gram. Udenværkerne i form af forord, vejledning i bogens brug og retskrivningsreglerne er sat i én spalte med samme store punktstørrelse som hidtil. Udgået er en oversigt over ændringerne i forhold til den tidligere udgave, men de findes til gengæld sammen med uddybende materiale på Dansk Sprognævns hjemmeside, selvom det ikke nævnes i bogen. Selve den alfabetiske ordbogsdelen er på 867 sider (før 573) og stadig trespaltet, nu med 57 linjer pr. spalte mod før 56 i samme skrift og lille punktstørrelse, så den ekstra sidebredde er altså gået til større margin og afstand mellem spalterne, men alt i alt er der tale om en forøgelse af ordbogsdelen på omkring 54 %. Typografisk er der ikke sket de store ændringer. Brugsoplysninger er nu sat med kapitæler, som efter min mening påkalder sig for meget opmærksomhed i forhold til resten af satsen. Og som noget nyt er der markeret ordadskilsepunkter ved hjælp af lodrette streger i opslagsordet. Selve oplysningen er en rigtig god ide, men den valgte løsning er ikke vel-

lykket, fordi de lodrette streger hakker opslagsordet op og gør det svært at læse – ikke mindst for ordblinde, som en ordblindkonsulent har fortalt mig. Dette kunne man rette op på i de elektroniske udgaver, så orddelingsoplysninger gives som en separat informationstype og ikke som en del af opslagsordet. Selve trykket virker svagt, og i kombination med den spinkle kursiv, det hvide papir og genskinnet er typografien ikke så læsevenlig.

Retskrivningsordbogen skal dække »rigssprogets almindelige ordforråd, herunder en del fagord med en vis almen udbredelse« (s. 11). Ordbogen indeholder som den forrige udgave 64.000 opslagsord. Heraf er 4.500 nye ord, og de tegner et fint billede af samfundsudviklingen de seneste årtier: *cupcake, latte, quinoa; app, smartphone, streaming; tricktyv, cutting, fixerum; facilitator, performe, taskforce*. Nogle er som disse låneord fra især engelsk, som dermed har fået en officiel dansk stavemåde og bøjning, men langt hovedparten af de nye ord er sammensætninger, både gammelkendte ord som *tysklærer, vinterferie, arkitektlampe* og nyere som *elevintra, fjumreår, tolvta*. Derudover er der kommet mange nye, gode og frekvente sammensætningseksempler med under førsteledet, men her har man ikke en chance for at finde dem, fordi de ikke står på alfabetisk plads (og heller ikke er søgbare i de elektroniske udgaver), og det er ærgerligt.

Til gengæld er det ikke nær så mange ord, der helt er forsvundet, fordi mange af de 4.500 slettede opslagsord nu i stedet står som sammensætningseksempler under førsteledet. Alligevel kunne der godt have været luget mere ud i bestanden af forældede og meget sjældne ord og udtryk som *sagtelig, på skakke, med eclat, åleglib, at naje* og *at lyske*, som ingen kan have brug for til skriftlig produktion.

Det kunne have givet plads til forkortelser som *arbejdsmiljørepræsentant/AMR, arbejdspladsvurdering/APV, HPV-vaccine, SU, SU-møde, SU-lån, AOP*, uformelle ord som *bagstiv, disse, duske, herrefed, hammerflot, kanon* som adjektiv, kortformen *maks* som substantiv, adjektiv og adverbium, låneord som *crossfit, gastropub, gatekeeper, phishing* og andre nydannelser som *barselshotel, bekymringsbrev, brugerdreven, børneattest, djøfisering, erhvervsakademi, fildeling, funktionsnedsættelse, genluk, hjemmerøveri, identitetstyveri, løntilskud, medmor, nemkonto, perlespelt, produktionsskole, salattern, seniorjob, sinedtskrivelse, sprogscreening, straksdom, strakspåbud, tyndskræller, valgtilforordnet*.

I det hele taget kan man diskutere rimeligheden i, at omfangsførelsen er gået til at udvide de enkelte ordbogsartikler frem for til at medtage flere opslagsord. Når man samtidig betænker, at bogsalget er i kraftig tilbagegang, mens de elektroniske udgaver tager mere og mere over, er 64.000 opslagsord på ingen måde nok. Fra ordnet.dk ved jeg, at brugere meget ofte søger forgæves på stave- og slåfejl, bøjningsformer, fremmedord, proprietær og sammensætninger (Lorentzen & Theilgaard, s. 423).

Den mest iøjnefaldende udvidelse af artiklerne er de mange betydningsforklaringer. Ifølge vejledningen gives der »betydningsoplysninger ved opslagsord som skønnes at kunne give anledning til tvivl hos især de yngste af ordbogens brugere. Betydningsoplysningerne er i de fleste tilfælde ganske kortfattede idet de kun skal sikre en hurtig identifikation af opslagsordene« (s. 13). Mange homografer har betydningsforklaringer eller et brugs- eller sammensætnings-eksempel, men det er ikke et princip, at de skal have det. Plante-bær-homografpar af typen *jordbær* har kun forklaring ved planten (bortset fra *kirsebær* og *laurbær*) og træ-ved-homografpar af typen *egetræ* har kun forklaring ved veddet. Og der gives normalt ikke betydningsforklaringer ved substantiv-verbum-homografpar som *tale*. Når det gælder ord, der kan forveksles, gives der gerne en forklaring og i mange tilfælde også en jævnfør-henvisning til det ord, som det kan forveksles med, fx mellem *dosere* og *dossere*, men af en eller anden grund ikke til *docere*. Men der findes nu betydningsforklaringer til mere end hvert tredje ord, især når det drejer sig om fremmedord og »svære« ord, og så er der ikke længere tale om ordidentifikation, men om egentlige betydningsbeskrivelser. Enkelte forklaringer kan virke forvirrende, fordi en betydning ikke er medtaget, fx *foregå* »finde sted, ske«, fordi den medtagne passivform *foregås* kun kan bruges i betydningen 'gå forud for', andre af typen *babymajs* »en lille majstype«, *overdel* »øverste del af noget« er overflødige, mens forklaringer som *absurdist* »tilhænger af absurdismen«, *intimidation* »det at intimidere«, *rotarianer* = »medlem af en rotaryklub« (hvor man ikke kan slå *rotaryklub* op) ikke gør én meget klogere, hvis man ikke ved, hvad det er i forvejen. Og hvis de især er tiltænkt yngre brugere, er jeg ikke sikker på, at en forklaring som *rufferi* »det at tjene penge på prostitueredes virksomhed« er videre forståelig. De er heller ikke altid kortfattede: *bureaukrati* »administration med faste regler og procedurer; administrativt system præget af omstændelig behandling af sagerne«. Man får den tanke, at det bagvedliggende ønske har været at gøre ordbogen til en betydningsordbog, men derved har man sat sig mellem to stole, for som sådan kommer den til kort, og det er i øvrigt heller ikke Sprognævnets opgave.

En klar forbedring er de udvidede bøjningsoplysninger, så bestemt form pluralis af substantiver og verbernes præsensformer nu er taget med. Af pædagogiske grunde så jeg også gerne, at dobbeltformer blev skrevet ud frem for at bruge komprimerende parenteser som i *trin*: *-(n)et, trin, -(n)ene*, at intetkønsformen af adjektiver på *-t* som *tosset* blev medtaget, og at metasproglige bøjningsoplysninger som *itk. d.s.* og *ubøj. adj.* blev erstattet af former.

Der er også kommet flere brugseksempler, og der kunne sagtens være flere som hjælp til at formulere sig, når det gælder præpositionsbrug som *overrasket over*, *betænke sig på* og andre faste forbindelser som *ellers tak*.

Der er også sket en del principielle ændringer i retskrivningsreglerne, som tilnærmer retskrivningen til usus. Således må appellativiske initialforkortelser nu valg-

frit skrives med store eller små bogstaver (§ 14.3), fx *it* eller *IT*. Derfor kan det undre, at *SIM-kort* ikke er tilladt. Og mens vi er ved forkortelserne, er der medtaget en del sammensætninger med forkortelser, der kan udtales som egentlige ord, og som derfor kan skrives med eller uden bindestreg (§ 57.3), fx *damp(-)barn*, *epo(-)ampul*, *cad(-)program*. Også her undrer det, at *amucenter*, *dabradio*, *sosu-assistent* og (med min udtale) *ledlys* ikke er tilladt. Og det kunne være rart at vide, om *DIN-stik*, *din-stik* og *dinstik* og *REM-søvn*, *rem-søvn* og *remsøvn* alle kan betragtes som lovlige former.

Der skal ikke længere sættes bindestreg i sammensætninger, hvor første- eller sidsteleddet selv indeholder en bindestreg (§ 57.3-4), fx *e-mailadresse*, *100-meterløber*. Dog fremgår det af eksemplerne i retskrivningsreglerne (s. 1031), at der stadig skal sættes bindestreg, når forkortelsen, taltegnet mv. står ved »sammensætningsgrænsen«, fx *dobbelt-cd-udgivelse*. Men der er ingen eksempler, der viser, om der skal bindestreg i et ord som *blonde(-)bøjle-bh* (hvad der nok ikke skal) og *top-10(-)liste* (hvad der nok skal). Og det er blevet valgfrit at sætte bindestreger i gruppesammensætninger som *gør-det-selv-mand*, også i ord, man sjældent ser med bindestreger som *a-la-carte-ret*. Denne nye valgfrihed fremgår dog kun af retskrivningsreglerne, ligesom ord med trykstærkt *-e* som *idé* nu er enerådende med accent på alfabetisk plads, og muligheden for at undlade den blot nævnes i § 5.2.

Der må heller ikke sættes apostrof i bøjningsformer af fremmedord på *-c* eller stum konsonant, og den kan sagtens undværes. Det vil sige, at det nu skal skrives *cognacen*, *succesen*.

Og det var på høje tid, at de udbredte *ie*-former blev godkendt af kulturministeren i ord som *akvarie* ved siden af *-ium*. Mere er der ikke at sige til den ændring.

En række dobbeltformer er blevet fjernet i bøjningsformer af substantiver på *-el*, *-en* og *-er*. Når det gælder *-el*, er den usynkoperede bestemt form singularis som *møbelet* udgået, men er dog stadig tilladt i nogle ord, fx *hand(e)len*, *krym(me)let*. Til gengæld er de synkoperede former nu også tilladt i ord som *dieslen*, *gyvlen*, og næste gang kan man med fordel tillade *lablen* og *baglen*, så man kan vælge altid at bruge de synkoperede former, hvis man ikke orker at lære sig de ord, hvor den usynkoperede form stadig er tilladt. Når det gælder *-en*, forholder det sig lige omvendt, idet de synkoperede former i bestemt form singularis og i pluralis som *køket*, *køkner* har måttet lade livet. Tilbage er dog *asen*, *lagen*, *væsen* og *våben* med valgfrihed og så *figen* og *ørefigen*, som nu har obligatorisk (*øre*)*figenen* i bestemt form singularis, men valgfrihed i pluralis. Endelig er der *-er*, hvor den usynkoperede bestemt form singularis *kammeret* og *nummeret* nu er enerådende.

En af de mest almindelige fejl er sammenskrivningen af præpositionsforbindelser som *indenfor*, som nu heldigvis er blevet en valgfri sideform. I redegørelsen til kulturministeren begrundes ændringen med, at »[d]er er tale om en general regel der omfatter de ord som sprogbrugerne intuitivt sammenskriver fordi de

formentlig opfatter dem som helheder« (Jervelund & Kirchmeier-Andersen, s. 14). Desværre er der netop ikke tale om en generel regel, fordi ændringen kun omfatter 28 præpositionsforbindelser. Hvis der skal åbnes for sammenskrivning, bør det være generelt, så enhver kan lære sig det som en regel. Det er ikke engang sådan, at alle ord med samme »førsteled« opfører sig ens, fx er kun *henad*, *henimod*, *henunder* og *henved* tilladt i et ord, mens *hen mod*, *hen over*, *hen til* stadig skal skrives i to ord. Det samme gælder *fremfor* over for *frem imod*, *udover* over for *ud for*. Følgende førsteled skal fortsat altid særskrives i forbindelser som *agten om*, *alt for*, *forud for*, *ind imellem*, *langs med*, *midt imellem*, *norden* osv. *for*, *nær ved*, *næst efter*, *rundt om*, *ude fra*.

Ud over præpositionsforbindelserne er sammenskrivning også blevet tilladt i et par adverbielle forbindelser: *afsted*, *alletiders*, *allevegne*, *ombord*, mens det til gengæld nu er obligatorisk at skrive *ovenikøbet* i et ord. Og så er det blevet tilladt at skrive *allesammen*, men højst besynderligt ikke *altsammen*. Hvor er pædagogikken blevet af her? Men allermost kreperligt er det, at alle de mange adverbielle forbindelser, som sprogbrugerne ofte sammenskriver, ikke er taget med, fx *alle hånde*, *alt for*, *for længst*, *for nylig*, *for øvrigt*, *for så vidt*, *i alt*, *i dag*, *i går*, *inden døre*, *i øvrigt*, *nu til dags*, *over bord*, *på ny*, *til dels*, *til sidst*, *til stede*, *ved lige*. På dette punkt har sprogbrogen og normeringen vaklet mellem sam- og særskrivning i flere hundrede år (Galberg Jacobsen, s. 666-672), og valgfrihed ville have mindsket antallet af stavefejl betydeligt.

En mindre ændring gælder de rene adverbier på *-lig* (§ 36-37), som normalt ikke skal have *-t*. Det kan være svært at huske, fordi de er så få, og fordi nogle af dem også har homografe adjektiver, der som adverbier skal have *-t*, fx *egentlig* og *virkelig*. Derfor er det glædeligt, at *morderlig(t)* og *sødelig(t)* nu har fået følgeskab af *følgelig(t)*, *gladelig(t)*, *grangivelig(t)*, *klogelig(t)*, *rettelig(t)* og *unægtelig(t)*. Men desværre blev *antagelig*, *egentlig*, *endelig*, *formelig*, *lovlig*, *navnlig*, *pludselig*, *sandelig*, *temmelig*, *virkelig*, *visselig* ikke taget med i denne omgang, så der kunne blive en regel ud af det, især fordi de ofte forekommer med *-t*. *Fornemmelig*, *klarlig* og *sagtelig* burde være blevet stedt til hvile. Tilbage er *nemlig*, der ikke så ofte forekommer med *-t*, som eventuelt kunne bevares som eneste undtagelse fra reglen.

Ingen ordbog uden småfejl, som hermed videregives. Passivformen *imødegås* mangler, selvom den ifølge vejledningen skal medtages. *Downs syndrom* er intetkøn og ikke fælleskøn, hvilket er rettet i den elektroniske version på Sprognævnets hjemmeside, og så er der de typiske fejl i bøjningsendelser: *angstpsykose -er* for *-r*, *massepsykose -erne* for *-rne*, *ocr-scanner -erne* for *-ne*, *tidrøver -er* for *-e*, *trespringer -erne* for *-ne*, *tåhyler -erne* for *-ne*. Der er ganske vist ikke tradition for det, men den slags rettelser burde samles i en liste både ved genoptryk og på Sprognævnets hjemmeside, så man har mulighed for løbende at rette fejlene i den bogudgave, man har.

Når regnebrættet skal gøres op, er mine alvorligste anker de mange betydningsforklaringer, fordi de egentlig ikke hører hjemme i en retskrivningsordbog og samtidig beslaglægger uforholdsmæssig megen plads, som kunne have været brugt på flere opslagsord, og så den manglende almenlydighed i nogle af ændringerne, som gør, at de skal læres ord for ord og dermed ikke kan kaldes en retskrivningsregel. På plussiden tæller til gengæld alle de mange nye ord, der er blevet plads til, ordlingsforslag som ny oplysningstype og de ændringer, der har gjort afstanden mellem usus og norm mindre.

Litteratur

- Galberg Jacobsen, Henrik: *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005*. Bind 1-2. Odense 2010.
- Jervelund, Anita Ågerup og Sabine Kirchmeier-Andersen: *Forslag til principielle ændringer af dansk retskrivning til offentliggørelse i Retskrivningsordbogen 2012*. København 2011. http://www.dsn.dk/retskrivning/retskrivningsordbogen-2012/RO_Principielle_aendringer.pdf
- Lorentzen, Henrik og Liisa Theilgaard: Netordbøger – hvordan finder brugerne frem til dem, og hvad gør de, når de har fundet dem?, i: *Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden. Lund 24-27 maj 2011*, s. 418-430. Lund 2012.

Liisa Theilgaard

Claus Drengsted-Nielsen: Grammatik på dansk. Hans Reitzel, København 2012. 223 sider. 249 kr. ISBN 978-87-412-5703-7.

Målgruppen for Claus Drengsted-Nielsens grammatik er ifølge forfatterens forord »studerende på universitetet, seminariet og handelshøjskolen samt undervisere i gymnasiet, i folkeskolen, ja hvor som helst«, ligesom store dele af bogen også vil kunne bruges af elever i gymnasiet. Når Drengsted-Nielsen har skrevet sin *Grammatik på dansk* med henblik på netop denne målgruppe, er det bl.a. på baggrund af hans undervisning i latin og spansk grammatik på universitet og handelshøjskole og hans erkendelse af at mange studerende på de videregående uddannelser bliver »konfronteret med at de mangler kendskab til elementær dansk grammatik«. Det er erfaringer der ganske svarer til dem jeg har fra min undervisning de sidste ca. 15 år af førsteårs danskstuderende ved Syddansk Universitet, Odense, og som jeg også gennem årene har hørt mange kolleger give udtryk for.

Jeg er således ikke i tvivl om at Drengsted-Nielsen har ret i at der er et behov for at der i starten af et videregående studium af et sprogfag, herunder dansk,

bliver etableret et solidt grammatisk grundlag for den studerendes videre arbejde med sit fag. Og jeg er heller ikke i tvivl om at der med den foreliggende *Grammatik på dansk* er tale om et særdeles kvalificeret bud på en lærebog der vil kunne medvirke til at etablere et sådant grundlag. Det er kort sagt en fortræffelig bog Claus Dregsted-Nielsen har skrevet: klar, konsekvent, kompetent, ufanatisk, pragmatisk og pædagogisk. Så når jeg ikke desto mindre flere steder i det følgende fremdrager nogle kritisable eller diskutabile forhold, er der ingen steder tale om indvendinger der antaster min grundlæggende positive vurdering af bogens hele anlæg og forfatterens realisering af det, men udelukkende om mindre anmærkninger, delvis tæt på eller under petitessegrænsen, og forslag til eventuelle forbedringer.

Grammatik på dansk er udformet så den både kan bruges uden lærer af studerende eller gymnasieelever på egen hånd og som grundbog i en egentlig lærerstyret undervisning. Formidlingsmæssigt er den skrevet så den i særlig grad opfylder den første gruppes behov, eller som forfatteren selv udtrykker det: »Jeg har konsekvent formuleret mig i helt korte sætninger« (s. 9). Og når Dregsted-Nielsen siger »konsekvent«, mener han konsekvent, og når han siger »helt korte sætninger«, så mener han helt korte sætninger – eller helt korte afsnit, om man vil. Ikke alene består bogens løbende tekst af sideordnede perioder af maksimalt én linjes længde, men derudover er der efter hver periode både sat punktum og skiftet linje så teksten for en umiddelbar betragtning mere signalerer knækprosadigt-samling end lærebog i grammatik, fx her fra afsnittet »Hvem er denne grammatik til?« (s. 11):

Mange synes de mangler noget dansk grammatik.
Denne grammatik er skrevet for dem.
Det kan være fordi man skal lære tysk, fransk eller spansk.
Grammatikken her beskriver dansk.
Men man kan overføre det til tysk, fransk og spansk
– og til mange andre sprog.
Læseren skal bare kunne dansk.
Grammatikken her kan naturligvis også hjælpe
til at lære *dansk grammatik*.
Og den kan hjælpe til at *skrive* dansk.

Den valgte opstilling vil formentlig kunne virke distraherende på en del læsere. Jeg var i hvert fald nogle sider om at vænne mig til (at se bort fra) den, og jeg havde længe svært ved at frigøre mig fra en mistanke om at den stadige opdeling i sideordnede kortafsnit næppe kunne undgå at gå ud over sammenhængen mellem de enkelte sætninger. Et nærmere eftersyn af tekstsammenhængen i bogens løbende tekst gjorde imidlertid mine betænkeligheder til skamme og viste tværtimod en i hovedsagen gennemført og vellykket bestræbelse på eksplicit markering af sammenhængen mellem perioderne/afsnittene, fx (s. 33):

Nogle verber knytter et særligt led til subjektet.

Dette led hedder fast subjektsprædikat – eller fast subjektsprædikativ.

Det er ikke altid man præciserer at et subjektsprædikativ er *fast*.

Men der findes også et *frit* subjektsprædikativ, se 4.1.

Et subjektsprædikativ angiver subjektets **tilstand**, **egenskab** eller **navn**.

Bogen består af i alt 12 kapitler plus et afsnit med opgaver (31 s.), en kort litteraturliste (1 s.) og et udførligt emneregister (11 s.). Efter et kort introduktionskapitel (3 s.), der bl.a. indeholder en instruktiv vejledning til de studerende der »læser på egen hånd – uden lærer«, følger de fundamentale kapitler 2-4. I kap. 2 (5 s.) defineres de vigtigste begreber, fx helsætning, ledsætning og periode, og det slås bl.a. fast at det sejlivede begreb »*hovedsætning* er væk« (s. 16). I kap. 3-4 (27 s.) præsenteres derefter den grundlæggende sætnings(leds)analyse, og mere specielle ledtyper som præpositionsobjekter (*Han tænkte på hende*) og lokativobjekter (*Han bor i huset*) diskuteres og henholdsvis optages i og udelukkes fra bogens analyseapparat.

Kap. 5 (28 s.) drejer sig om opbygningen og analysen af de enkelte sætningsled (og de sætninger leddene indgår i). Heri præsenterer forfatteren den hierarkiske »opstilling med indrykning« som i bogen bruges til analyse af sætninger og ordgrupper (syntagmer), og som efter min vurdering er en pædagogisk velegnet og typografisk overkommelig måde at vise ledopbygning og sammenhæng på. Efter denne model analyseres fx sætningen *Drengen gav pigen meget røde roser* sådan (s. 52):

Drengen	subjekt
gav	verbal
pigen	indirekte objekt
meget røde roser	direkte objekt
meget røde	adled
meget	adled
røde	kerne
roser	kerne

Samme kapitel indeholder en klar og overskuelig gennemgang af de forskellige forbindelsesarter (sideordning, underordning og solidaritet) og de tilhørende helhedstyper (paratagmer, hypotagmer og katatagmer), herunder en præcis og pædagogisk redegørelse for præpositionsforbindelserne og deres syntaktiske funktioner som primære sætningsled (adverbialled, fx *Margrethe bor på Amalienborg*, og prædikativ, fx *Hun er med barn*) og adled (*Faren til barnet hedder Peter*) samt som diskontinuerte led (*Hende dansede han med*).

Bogens største kapitel er kap. 6 om ordklasserne (46 s.). Vægten ligger her på de forskellige bøjningstyper og deres bøjningsmuligheder (bestemthed, tal, tid, diatese mv.), i mindre grad på fordelingen af de enkelte endelser på typerne, og

desuden på de enkelte ordklassers syntaktiske funktionsmuligheder. Kap. 7 (25 s.) drejer sig om ledsætningerne og om inddelingen af dem. Forfatteren gør her opmærksom på at man møder mange forskellige måder at inddele ledsætninger på, og redegør for det valg han selv har truffet i sin grammatik: Overordnet inddeles i komplette ledsætninger (*at*-ledsætninger), interrogative, relative og adverbielle ledsætninger, med yderligere inddeling af relativsætningerne i adjektiviske (parentetiske og ikke-parentetiske), substantiviske og adverbielle sætninger, og af de adverbielle ledsætninger i syv semantiske grupper (tid, betingelse, årsag, hensigt, følge, indrømmelse, sammenligning) plus en restgruppe. Der er her tale om et fornuftigt og praktisk valg som både afspejler en semantisk-syntaktisk forståelse af de enkelte typers særpræg, og som gør det muligt i det praktiske analysearbejde at henføre de allerfleste faktisk forekommende ledsætninger i en tekst til en bestemt type. I kap. 8 (7 s.) behandles forskellige »sjældnere strukturer«, til dels med særlig relevans i andre sprog end dansk (men stadig med danske eksempler), bl.a. absolutte konstruktioner, akkusativ (og nominativ) med infinitiv og sætningskløvning.

Med kap. 9 (8 s.) forskydes synsvinklen for en stund fra det deskriptive til det normative. Kapitlet har overskriften »Komma på dansk« og er en primært sætningsgrammatisk funderet vejledning i kommatering, såvel den traditionelle kommatering *med startkomma* som den grammatiske pausekommavariant *uden startkomma*. Det understreges at der i begge varianter sættes grammatisk komma i forbindelse med ledsætninger, og der fokuseres – efter en ultrakort introduktion af trappediagrammer (periodediagrammer) – på syntaktiske niveauskift som signal for muligt komma (s. 146):

Med *startkomma* sættes både komma ved skift **op**
og ved skift **ned** i niveau.

Uden *startkomma* sættes normalt *ikke* komma ved skift *ned*
– **kun** ved skift **op**.

Gennemgangen er klar og instruktiv og som i bogens øvrige kapitler med velvalgte mønstereksempler, desuden med videregivelse af og tilslutning til Dansk Sprognævns anbefaling af varianten uden startkomma, som også er den variant der bruges i bogen.

Kap. 10 (8 s.) giver under overskriften »Ordenes opbygning« en kortfattet oversigt over de morfologiske grundelementer (morfemer, rødder, fleksiver, præfikser, suffikser) og de forskellige orddannelsestyper (afledninger, sammensætninger, bøjningsformer). Der gives desuden en række eksempler på analyser af fx bøjningsformer. Forfatteren holder sig her, formentlig af pladsmæssige grunde, til lineære analyser, fx *be-handl-ing*, og nøjes med at antyde muligheden for de efter min mening mere tilfredsstillende og øjenåbnende hierarkiske analyser som fx *[(be-handl)-ing]*.¹ Min kritik af bogens forfordeling af de hierarkiske analyser svækkes til en vis grad af at der i opgave 16 bag i bogen faktisk bedes om en li-

nær eller hierarkisk redegørelse for opbygningen af en række komplekse ord og ordformer – men den støttes omvendt af at der i løsningerne på forlagets hjemmeside (se note 1) til den pågældende opgave kun anføres lineære analyser.

I kap. 11, »Det danske sætningskema« (14 s.), gennemgås det diderichsenske sætningskema til analyse af hel- og ledsætninger. Den relativt kortfattede gennemgang er klar og nøjagtig og omfatter såvel standardskemaet og dets felter og pladser (førfelt – centralfelt – slutfelt: F – vna – VNA) som særforhold i forbindelse med lette led, ekstraposition før og efter standardskemaet, sætningsknode og »fravalg af ledsætningsordfølge« (dvs. helsætningsledning i ledsætning). Jeg har kun noteret en enkelt unøjagtighed blandt de mange analyserede sætninger. Det er på s. 169, hvor sætningen *Der var ingen der gad arbejde* er analyseret sådan at *ingen der gad arbejde* er placeret på N-pladsen i slutfeltet. Men i denne sætning bør jo for det første *ingen* placeres på a-pladsen i centralfeltet i overensstemmelse med reglen om særplacering af negative led (jf. *Der havde sgu ingen været (V) der gad arbejde*). Når forfatteren ikke har været opmærksom på negationsreglen her, hænger det formentlig sammen med at han i øvrigt har fravalgt at behandle konstruktioner som den nævnte eksplicit i sin grammatik, hvad der forekommer fornuftigt nok i betragtning af typens relative sjældenhed og stilistiske markerethed. For det andet burde *der gad arbejde* placeres i ekstraposition efter slutfeltet (jf. *Der var ingen tilbage på fabrikken (A) der gad arbejde / Der havde ingen været tilbage på fabrikken (A) der gad arbejde*).

Bogens sidste kapitel har overskriften »Syntaktisk analyse med materialeangivelse« (7 s.). Det drejer sig om den vigtige og undertiden vanskelige skelnen mellem funktion og materiale. Også her fremlægges stoffet klart og pædagogisk, og det pointeres at resultatet af analysen kan opstilles lige dækkende i et skema og i en træstruktur. Begge opstillinger præsenteres, og der gives en række eksempler, fx dette (s. 177):²

	Jeg	har	lige	set	pigen	med	det	lange	hår
Funktion	S	V-	adv.al	-V	DO				
Materiale	<u>pers. pron.</u>	VS-	<u>adv.um</u>	-VS	SS				
Funktion		hj.vb.		ho.vb.	kerne	adled			
Materiale		<u>finit</u>		<u>infini</u>	<u>subst.</u>	PS			
Funktion					<u>præp.al</u>	styrelse			
Materiale					<u>præp.</u>	SS			
Funktion					<u>tion</u>				
Materiale						adled	adled	kerne	
						<u>best.</u>	<u>adj.</u>	<u>subst.</u>	
						<u>art.</u>			

Sidst i bogen er der som nævnt et afsnit med opgaver. Det indeholder i alt 20 opgaver der bl.a. fokuserer på problemer der traditionelt volder besvær for de studerende, fx »direkte objekt versus fast subjektsprædikatív«, »direkte objekt versus

adverbial«, »adverbial versus subjektsprædikativ«. Hovedparten af opgaverne består i at analysere eller bearbejde sætninger der er anført i den pågældende opgave. Enkelte opgaver er dog mere selvstændige. I en af dem (opgave 8) skal de studerende selv konstruere sætninger (evt. på et fremmedsprog) med bestemte strukturer (subj.-verbal-dir.obj., subj.-verbal-adv. mv.), i en anden (opgave 20) skal de ræsonnere sig frem til svarene på forskellige grammatiske spørgsmål, fx om de kan danne eksempler »hvor man ikke frit kan udskifte *s*-passiv og *blive*-passiv«, om det lyder rigtigt »at bruge *som* i stedet for *der* som grundledsstøtte« (dvs. i en sætning som *Jeg ved ikke hvem der gjorde det*), og »hvad og hvordan der kan pronominaliseres« i eksempler som *Anne luftede hunden* og *Peter og Gitte overlod bedsteforældrene gevinsten*.

Til de fleste af opgaverne er der løsninger eller løsningsforslag på forlagets hjemmeside, i mange tilfælde med henvisninger til det sted i bogen hvor den pågældende (eller en tilsvarende) sætning er analyseret. Der er naturligt nok ikke løsninger til opgave 8. Og om opgave 20 er det blot anført at den »er velegnet til gruppearbejde i klasseforum med lærervejledning«. Det kan jeg kun være enig i, og jeg forstår godt hvis forfatteren, som vel oprindeligt har lavet spørgsmålene til brug i sin egen undervisning, ikke har følt sig fristet til også at udarbejde løsningsforslag til denne opgave, der ifølge sagens natur må blive relativt diskuterende i deres form. På den anden side er flere af spørgsmålene af en sådan art at en del brugere utvivlsomt vil føle sig usikre overfor dem, så jeg føler mig temmelig sikker på at det vil øge bogens brugsværdi, ikke bare for de studerende men også for deres undervisere, hvis der også knyttes nogle vejledende kommentarer til opgave 20.

Bogens titel er som tidligere nævnt *Grammatik på dansk* – ikke *Dansk grammatik*, hvad der falder godt i tråd med dens overordnede tværproglige sigte som hjælpemiddel ved grammatikundervisningen af ikke bare danskstuderende, men også studerende med andre sprogfag. Den bærer da også præg af en tydelig – og vellykket – pragmatisk bestræbelse på ikke at lægge sig ud med hævdvundne grammatiske beskrivelser af såvel dansk som de vigtigste fremmedsprog i Danmark. Den pragmatisk-eklektiske tilgang kommer også til udtryk ved at der flere steder gives forskellige acceptable analyser af samme konstruktion. Ved sætningen *Han tænkte på hende* (s. 44) anføres således både en analyse med *tænkte på* som sammensat verbal og *hende* som direkte objekt og en analyse (den som forfatteren foretrækker) hvor *på hende* er præpositionsobjekt. Tilsvarende nævnes det ved analysen af substantivsyntagmet *den pige jeg elsker* (*hedder Anne*) at det kan diskuteres om adleddene *den* og *jeg elsker* skal stå på samme niveau, sådan som forfatteren har placeret dem i sin analyse (s. 86). Mindre rimeligt forekommer det mig at *Bogen er blevet læst* (s. 101) ikke alene analyseres som et subjekt + det sammensatte verbal *er blevet læst*, men også som en konstruktion hvor kun *er blevet* er verbal, mens *læst* er prædikat.

Jeg kan i øvrigt helt overvejende tilslutte mig bogens analyser og beskrivelser. Kun yderligere et par steder er jeg ikke helt enig, fx når ordet *for* i sætningen *Han*

lukkede øjnene for at sove (s. 94) udnævnes til at være en præposition; her ville jeg foretrække at kalde det konjunktion (jf. også artiklen *for*⁴ i *Den Danske Ordbog*). Og når der s. 104 om adverbier afledt af adjektiver står at det i nogle tilfælde er frivilligt om man vil sætte *-t* på dem, nemlig »når adverbiet udtrykker *grad*«, savner jeg en præcisering af at det først og fremmest gælder adverbier dannet af adjektiver på *-(l)ig*, men fx ikke *godt* og *helt*, jf. *Han blev godt gal i hovedet, Vi er helt enige*. Det ville også være klargørende hvis udsagnet om at »infininitiv er en substantivisk form« (s. 94) blev præciseret til »infininitiv med *at* er ...«.

Terminologisk kommer den pragmatiske holdning til udtryk ved at begreber der introduceres, hyppigt præsenteres med både den betegnelse som forfatteren har valgt (og som i hovedsagen er i god overensstemmelse med den terminologi der anbefales af Dansk Sprognævn³), og med en eller flere andre udbredte termer. Om det *indirekte objekt* hedder det fx at »visse grammatikere foretrækker at kalde det *dativobjekt*« (s. 31), om *præpositionobjektet* at det af nogle kaldes *præpositionalobjekt* og af andre *middelbart objekt*, og om de *ikke-parentetiske relativsætninger* at nogle kalder dem *restriktive*, andre *specificerende* eller *definerende relativsætninger* (hvorimod *bestemmende* ikke er nævnt). Terminologien og håndteringen af den er i det hele fornuftig og konsekvent. Jeg undrer mig dog lidt over at *grundledsstøtte* (og *grundledsmærke*) er valgt og gennemført fremfor *subjektstøtte*, når der i øvrigt konsekvent tales om *subjekt* og ikke *grundled* bogen igennem.

EksPLICIT henvisning til forhold i andre sprog forekommer enkelte steder. Det er fx tilfældet på s. 108, hvor det understreges at præpositional og styrelse i modsætning til på dansk ikke kan adskilles på tysk, fransk og spansk (*Ham tænker jeg på*). Og det samme er tilfældet på s. 92-93, hvor det anføres at det indirekte objekt på dansk (og på engelsk) kan blive subjekt ved passivending (*De studerende blev tildelt mere SU*), og tilføjes at »sådan må man *aldrig* konstruere på *tysk, fransk* eller *spansk*«. Også den korrekte brug af apostrof før genitiv-*s* på engelsk overfor den tilsvarende ukorrekte brug på dansk (s. 69) og brugen af store begyndelsesbogstaver i nationalitetsadjektiver på engelsk overfor små bogstaver på dansk (*English : engelsk*, s. 72) er der blevet plads til.

Fremstillingen i bogen er altovervejende deskriptiv, undervejs dog suppleret med mere normative anvisninger eller råd, som det allerede er fremgået i afsnittet ovenfor. Det gælder fx bemærkninger om at man bør undgå at bruge *at* i sætningskløvninger (s. 141) og efter *fordi* (s. 131), hvorimod man i skriftsprog bør medtage *at* i *efter at* (s. 129), mens man kan beholde det eller lade være efter *så* brugt som konjunktion i følgesætninger (s. 132). De normative indslag forekommer mig at være velvalgte, og rådgivningen balancerer fornuftigt mellem moderat fastholden af traditionelle normer og anerkendelse af nyere (og ældre) forskydninger i sprogbrugen eller normopfattelsen. Som eksempel på det sidste kan nævnes den nøgternt konstaterende kommentar »Bemærk at man kan bruge *mig* eller *jeg* efter sammenligningskonjunktionen« efter analysen af sætningen *Han har flere venner end mig* (s. 61) og en oplysning på s. 75 om at det bliver mere

og mere accepteret at lade være med at kongruensbøje subjektspredikativet i sætninger som *Vi er opmærksom på problemet* og *Er I parat?* Overraskende deskriptivt-liberal forekommer dog den tolerance overfor ikke-refleksiv henvisning til subjektet der kommer til udtryk i afsnittet om possessive pronomener. Den traditionelle regel om at der bruges *sin* ved henvisning til subjektet, er ganske vist anført som den primære regel, men den modificeres umiddelbart efter af bemærkningen »Mange bruger ikke altid refleksivt pronomen«, ledsaget af opstillingen »*Han roste hans hold = Han roste sit hold*« (s. 81).

Jeg har flere steder i det foregående brugt det anerkendende adjektiv *pædagogisk*, og også som en del af den samlede vurdering af *Grammatik på dansk* er der grund til at fremhæve dens pædagogiske kvaliteter. Den er overskueligt og konsekvent opbygget med markering af den hierarkiske disposition ved hjælp af decimalnummererede afsnit (fx »6.4 Pronominer«, »6.4.1 Personlige pronominer«) og med en klar progression i behandlingen af de forskellige emner. Samtidig er der taget hensyn til at bogen også vil blive brugt som opslagsbog. Denne brug støttes ikke alene af det gode emnerregister bag i bogen (som måske kunne forbedres yderligere ved at også konjunktioner og andre grammatiske formord optages som indgangsord). Men den støttes også af at der i enkelte tilfælde er (delvis) ordrette gentagelser af vigtigere passager i sammenhænge som muligvis vil blive læst uafhængigt af hinanden. Det gælder fx den allerede nævnte understregning af at præpositional og styrelse kan skilles ad på dansk (s. 60 og 108), og ligeledes oplysningen om at præpositionens funktion kaldes *præpositional*, og at det »der kommer efter præpositionen«, kaldes *styrelse* (s. 57 og 107). Blandt bogens pædagogiske fortjenester bør også fremhæves de allerede nævnte opgaver med tilhørende løsningsforslag på forlagets hjemmeside.

Internt i bogen henvises der i relevant omfang til andre afsnit ved hjælp af decimalnumre, fx »Se evt. også 6.4.5«. Det fungerer generelt udmærket, men besværliggøres stedvis af at man undertiden skal forbi flere opslag uden nummererede afsnit før man kan se hvor i dispositionen man befinder sig (fx s. 28-29 og 120-123). Dette problem kan evt. afhjælpes med levende klummetitler på alle bogens sider.

Jeg har kun fundet enkelte ubetydelige (tryk)fejl udover de par stykker som forfatteren selv har meddelt på sine rettelsesblade: *irreelt* (s. 90, 2 gange) > *irreelt; overfor > ovenfor* (s. 118); *svarere > svarene* (s. 209). Et enkelt overtalligt startkomma i en ellers forbilledligt kommateret bog har jeg også kunnet notere: »Det var i øvrigt ved retskrivningsreformen i 1948, bogstavet *å* afløste *aa*« (s. 67).

Men det er småting alt sammen, og det rokker ikke ved den overordnede vurdering jeg gav udtryk for allerede i indledningen til denne anmeldelse: Claus Dregsted-Nielsens *Grammatik på dansk* er en fortræffelig bog, der fortjener almindelig udbredelse som kursusbog og opslagsbog for studerende og deres undervisere ved videregående studier i dansk og andre sprog. Selv ville jeg ikke tøve med at kaste mig ud i et grammatikkursus i starten af universitetsstudiet i dansk med Claus Dregsted-Nielsens *Grammatik på dansk* som grundbog.

Noter

1. Parentesnotationen er min bekvemmelighedsløsning her i anmeldelsen, i bogen er analysen vist som en træstruktur (s. 156) – med så svagt trykte grene at de er næsten usynlige. Denne oplysning vil ikke komme bag på forfatteren, der på forlagets hjemmeside selv har gjort opmærksom på denne og et par andre småfejl, som han meddeler at han vil rette i næste oplag. Se nærmere på <http://munks.gyldendal-uddannelse.dk/Books/9788741257037.aspx>, under »Løsningsforslag til opgaver«.
2. Eksemplet er justeret i overensstemmelse med forfatterens rettelser på forlagets hjemmeside (se note 1). S = subjekt, V- og -V = første, henholdsvis anden del af diskontinuert verbal, DO = direkte objekt, VS- og -VS = første, henholdsvis anden del af diskontinuert verbalsyntagma, SS = substantivsyntagma, PS = præpositionssyntagma.
3. Dansk Sprognævn: *Grammatisk talt. Anbefalede sproglige betegnelser*. Red. af Henrik Galberg Jacobsen. Dansk lærerforening, København. Dansk Sprognævns skrifter 24. 1996.

Henrik Galberg Jacobsen

Lars P. Poulsen-Hansen (udg.): Den Ryssiske Lov 1649. Oversat og kommenteret af Rasmus Æreboe 1721. Med forord af Peter Ulf Møller. Aarhus Universitetsforlag, Århus 2013. 589 sider, 499,95 kr. ISBN 978-87-7124-070-2.

I litteraturhistoriske fremstillinger har Holberg i eminent grad skygget for sine samtidige, som nu den selvbiografiske forfatter Rasmus Æreboe (1685-1744). Den mest indgående behandling af Æreboe som person og skribent har været det portræt af ham, der indgår i Georg Brandes' »Festskrift« til og om Holberg fra 1884. Brandes' Holberg-skrift, som fortrinsvis skildrer sin genstand som manden, der – med martyriet som nærliggende risiko – hjembragte den europæiske Oplysning til ortodoxiens formørkede ravnekrog, har hyppigt, og næppe helt med urette, været betegnet som forfatterens idealiserende selvspjelling. Over en halv snes sider i skriftets andet kapitel bringer Brandes – for sammenligningens og tidsbilledets skyld – et portrætgalleri af nogle af Holberg-tidens fra selv- og andre biografier kendte personligheder. Her kommer Æreboe i selskab med folk som Johan Monrad (den selvtilfredse epikuræer, der skamred adjektivet »dejligh«), generalen Henrik Bjelke Kaas, den fra lakaj til sorenskriver avancerede Mathies Skaanlund, den berejste farmaceut Claus Seidelin samt Frederik Rostgaard, hvis negative og positive betydning for Holberg er velkendt. Man kan i Æreboes tilfælde dårligt afvise tanken om en ny selvspjelling fra Brandes' side: Æreboe fremstilles som manden, der i kraft af arbejdsevne, viljestyrke og per-

sonligt mod overvandt vanskeligheder og farer og ofte stod ene mod alle; ret en G.B.'sk idealtype.

I første bind af *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1929) anfører R. Paulli de vigtigste bio- og bibliografiske data vedr. Æreboe (p. 857f), medens Vilh. Andersen i værkets andet bind (1934), i kapitlet »Holbergs Samtid 1700-1750«, anskuer Æreboe som en inkarnation af et tids- og typeskifte i dansk ånds historie (p. 344). Billeskov Jansen omtaler kort Æreboes selvbiografi i Politikens *Dansk litteratur historie* (I, 1964, p. 306); omtalen findes i afsnittet »Andre Rejseerindringer fra Tiden«, der er indskudt i fremstillingen af Holberg, og lader altså endnu en gang Æreboe fremtræde som et apropos til denne. Den Gyldendal'ske, kollektivt forfattede *Dansk litteratur historie* (1984-85) nævner slet ikke Æreboe, så lidt som Johnny Kondrups monografi *Levned og tolkninger. Studier i nordisk selvbiografi* (1982), endda den sidste tilgodeser bemeldte Johan Monrad med en anerkendende karakteristik (p. 107f).

Æreboes *vita* savner ellers ikke dramatik, lige så lidt som selvbiografien, der er hovedkilden dertil, kan frakendes litteratur- og kulturhistorisk interesse. Sine skole- og studieår tilbragte Æreboe i den yderste nød og fattigdom, som han så småt kom ud af, da det lykkedes ham at gøre en heldig figur som respondent ved en Erasmus Montanus-agtig disputation om dyrenes sjæl, et problem som Holberg også var optaget af, men fandt uløseligt (epistel 31 o. a. st.). Kernen i Æreboes berettede levned udgøres dog af hans tre rejser til Rusland: På den første, tiltrådt 1709, deltog Æreboe i egenskab af søofficeren og diplomaten Just Juels sekretær (autobiografien, Groves udg. p. 76ff); trods farer og strabadser i krigs- og pesthærgede områder ser vi også vor mand som observant turist, når han fx i 1711 besøger Poltava, et aktuelt 'sight', to år tidligere skuepladsen for det berømte slag, der satte det militære punktum for den svenske »stormaktstid«. På den anden rejse, i 1712 (autobiografien, Groves udg. p. 173ff) var det Æreboes opgave at hjembringe det på den første rejse efterladte mandskab og tros. På den tredje Ruslandsrejse, i 1713 (autobiografien, Groves udg., p. 187ff) skulle Æreboe, nu selv kgl. envoyé, bringe brevskaber af politisk-militær karakter til zaren; færden måtte foregå i åben jolle over Østersøen, i kamp mod utilstrækkelig proviant, ubrugeligt kompas og mytteri i besætningen – alt klaret til zar Peters udtalte beundring (der som bekendt ikke selv var nogen tøsedreng). Fra 1715 blev det herefter forundt Æreboe at leve roligt i København som notarius publicus (med privat *Nebengeschäft* som keramikfabrikant); af hans to ægteskaber fremspirede en anselig børneflokk, af hvilken adskillige overlevede fødsel og spæd alder (man bemærker den fromme formulering: »Udj samme voris Ægteskab har Gud velsignet os [...] med én død fød Søn«, autobiografien, Groves udg. p. 238).

Selvbiografen skjuler ikke sin stolthed over den tapperhed, hvormed han overvinder strabadser og farer; han optæller løbende de situationer, hvor han har be-

fundet sig i »yderlig Livs Fahre« – og når tallet 25. Alligevel fremstår personen Æreboe som lidt af en dydsdragon: fanatisk flittig, fromt gudshengiven, blindt loyal over for foresatte, immun over for erotiske fristelser (af hvilke flere forekommer), henholdende sig til moderens advarsel ved hans afsked fra barndoms-hjemmet.

Fra Æreboes hånd og pen er vi i dag bekendt med tre skrifter: 1. autobiografien, som er hans adkomst til en plads i dansk litteraturhistorie, og som er blevet resumeret ovenfor, 2. rejsejournalen ført under Æreboes første Ruslandsrejse i Just Juels navn, nævnt i 1, for hvilken den har været kilde (Groves udg., p. 79) samt 3. den danske oversættelse af et uddrag af russisk lovgivning, hvis nyudgivelse er anledningen til disse linjer, og hvis tilblivelse omtales i 1 (Groves udg., p. 168, jf. p. 180, n. 1). Trods forfatterskabets beskedne omfang har det afsat en hel lille »Æreboe-filologi«: 1 blev sammen med den ovenfor nævnte Johan Monrads selvbiografi udgivet efter manuskripterne af apotekeren J.G. Burman Becker i 1862 og igen separat af juristen og arkivaren G.L. Grove: *Notorius Publicus Rasmus Æreboes Antobiografi (1685-1744)* Kbh. 1889, den udgave, hvortil der er blevet henvist i det foregående, og som gav anledning til en på dansk grund overraskende tidlig drøftelse af principper for textudgivelse (Groves indledning, p. ii-vi); udgiveren har suppleret Æreboes text med omfattende fodnoter med især personalhistoriske oplysninger. Grove, der herefter må betegnes som vor førende Æreboe-filolog, udgav desuden 2 under titlen *En Rejse til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser* (1893), jf. hans artikel herom i *Nordisk Tidsskrift* 1891, p. 616-38. Og 3 foreligger altså nu i en tidssvarende edition.

Om denne er der næsten kun godt at sige, skønt enkelte forhold kan virke en smule forvirrende. Den flot illustrerede og stateligt fremtrædende, næsten 600 sider og godt 5 cm tykke bog (i kvartformat) indgår som bind 6 i den slavistiske skriferække *Beringiana* (efter Vitus Bering d. y., 1681-1741), hvoraf bind 2 fra 2003 udgjordes af Peder von Havens *Reise udi Rusland* (1743), i dansk litteraturhistorie kendt for Holbergs rekommanderende forord (*Samlede skrifter*, bd. XIV, 1934, p. 117). Nærværende bind er udgivet af de to fremtrædende slavister Lars P. Poulsen-Hansen og Peter Ulf Møller, hvoraf ifølge bindets forside og titelbladet dog kun den første bærer ansvaret som udgiver *sensu stricto*, medens den anden anføres som forfatter af bogens »forord«. Nu optræder et af Møller forfattet »forord« med denne betegnelse hverken i indholdsfortegnelsen eller som rubrik; derimod er han tillagt et enkelt afsnit (p. 7-15) omhandlende Æreboe i udgavens 80 sider lange indledning, medens »Udgiverens forord« som forventeligt er signeret af Poulsen-Hansen (p. 22). Læseren slutter sig til, at de øvrige dele af den omfattende indledning også er dennes værk.

I denne indledning, altså næsten en bog i sig selv, gives der grundig besked, især om to slags forhold, historiske (politisk-historiske og retshistoriske) og filologi-

ske (stemmatiske). Den Russiske Lov af 1649, som Æreboe oversatte og desuden kommenterede ud fra sit på rejserne erhvervede kendskab til landet i en kuriøs blanding af personlige erindringer og statsbeskrivelse, er den vigtigste og længst gældende lov i Ruslands historie. Den blev givet af Peter den Stores fader og forgænger Aleksej Mikhajlovitj (1645-76) som led i den zaristiske enevældes centraliseringsbestræbelser og kan altså i visse henseender sammenlignes med Christian V's *Danske Lov* fra 1683, skønt den ved sine kasuistiske spor af gammel sædvaneret (jf. lovens præambel, her p. 97-100) også stedvis bringer vore middelalderlige landskabslove i erindring. Der er tale om en straffelov, der inkorporerer strafferammen i selve lovtexten og mest omhandler alvorligere kriminalitet som blasfemi, anslag mod zarens liv og desertion; straffene er tilsvarende hårde: dødsstraf, afhugning af lemmer samt den russiske specialitet knut (exekveringen af denne straf beskrives i uhyggelig *détail* i Æreboes kommentar p. 421-24). Loven, der generelt afspejler det russiske agrarsamfund, varetager især centralmagtens (zarens) og godsejernes interesser, bl.a. ved at sikre livegenskabet (der først ophævedes i 1861).

Æreboes oversættelse af og kommentarer til *Den Ryssiske Lov* (Sobornoje ulozjenije) er – erklæret diplomatarisk (p. 41) – udgivet efter manuskriptet i Thottske Samling (347 in fol.) på KB; håndskriftet beskrives p. 23, og teksten bringes p. 81-520. Det var dette exemplar, Æreboe ifølge den i hs. indeholdte dedikation og redegørelsen i autobiografien (Groves udg. 1889, p. 168) i 1721 overrakte Frederik IV, en gestus, der nok bedst forstås på baggrund af de efter Store Nordiske Krigs afslutning opståede forventninger om et øget handelssamkvem mellem de sejrende allierede Rusland og Danmark og deraf følgende behov blandt danske købmænd i Rusland for kendskab til russisk lovgivning. Samme sted i autobiografien nævner Æreboe en håndfuld »Afskrift[er]« (ibid., p. 169), som blev udført for at kunne overrækkes forskellige prominente og indflydelsesrige personer i Frederik IV's administration. Af disse afskrifter synes to (de til Ditlev Wiibe og Chr. Sehested overleverede) at være gået tabt, og et (til Chr. Fr. von Holstein) kun at foreligge i en fragmentarisk afskrift.

Derimod har Poulsen-Hansen kunnet spore U.A. Holsteins exemplar til den såkaldte Suchtelen-samling på Det Russiske Nationalbibliotek i Skt. Petersborg; exemplaret er tilgængeligt på mikrofilm i Rigsarkivets Danica-samling, der også rummer mikrofilm-kopier af to andre afskrifter af *Den Ryssiske Lov*, bl.a. af Chr. Fr. von Holsteins ufuldendte exemplar, og begge ligeledes fra Suchtelen-samlingen.

Ved selve etableringen af Æreboes text har Poulsen-Hansen dog kun benyttet sig af én supplerende tekstkilde, nemlig Rostgaards exemplar, der findes i dennes samling på KB, og som »hidtil [har] været ukendt for Æreboeforskningen« (p. 38), og da udelukkende til støtte for konjekturen i tilfælde af klare fejlskrivninger i manuskriptet. Konfronteret med indledningens redegørelse for de omtalte,

komplerede tekstforhold må den overbliksgørende læser savne et klart opstillet stemma, ligesom han undres over, at det righoldige materiale ikke har fristet udgiveren til udarbejdelse af et egl. variantapparat; de redaktionelle fodnoter under teksten angiver ikke tekstvarianter, men rummer ordforklaringer eller udrede Æreboes stedvise misforståelser af enkeltheder i den russiske lovtæst.

Bindet afsluttes med en overdådighed af registre: en liste med forklaringer af obsolete ord i Æreboes dansk (p. 521-25), »Annoteret register over russiske ord i lovtæksten og [Æreboes] anmærkninger« (p. 527-32), emneregister (p. 533-55), navneregister (p. 557-73), bibliografi (575-87), illustrationsfortegnelse (p. 588f). Man finder, hvad man søger! Udgiverne skal krediteres for et omfattende, tilbundsgående og nybrydende fagligt arbejde, forlaget for et smukt udstyr. Efter endt læsning véd en dansk litteraturhistoriker mere om Æreboe og russisk retshistorie, end han nogensinde har turdet håbe.

Jens Kr. Andersen

Erik M. Christensen: Ewalds Adam og Ewa (1769) og Verdenslitteratur. Prisopgave Aarhus Universitet 1959-60. Besvarelse 1960 scannet og trykt 2011 med Bedømmelse 1961 ved professorerne Gustav Albeck, Sven Møller Kristensen, Paul Krüger. Bind 1-3. Scanning og tryk Trykkeriet Friheden. I kommission hos Syddansk Universitetsforlag 2011. 651 + 136 sider, 495 kr. ISBN 978-87-7674-556-1.

Erik M. Christensen, der har fungeret som professor ved Freie Universität i Berlin fra 1973 til 1994 og fra 1994 ved Humboldt Universität, hvorfra han i 1996 blev emeriteret, bidrog i 1966 til *Danske Studier* med to af ham fundne Ewaldmanuskripter, som kom til at indgå i 2. oplag af DSL's *Samlede Skrifter* fra 1969 bagest i det afsluttende sjette bind. Christensen har desuden skrevet en stadig læseværdig efterskrift i 1964 i serien Gyldendals bibliotek til Ewalds *Philets Forslag om Pebersvendene, som vist vil blive iværksat* (1771) og *Levnet og Meeninger* (trykt 1804-08). Efterskriften er genoptrykt i hans artikelsamling *Zurückbleiben. Tryk 1943-2001* (2001), der også rummer en komplet bibliografi for Christensens publikationsvirksomhed i tidsrummet 1943-2000.

I efterskriften berører Christensen også Ewalds første dramatiske forsøg, hvorom han skriver: »I sit dramatiske stykke »Adam og Ewa« (1769) demonstrerer digteren, at Adams kærlighed til Ewa bliver Guds forbillede« (39). Denne overraskende tolkning hviler på et grundigt kendskab til stykket, hvis fulde titel er *Adam og Ewa eller den ulykkelige Prøve. Et dramatisk Stykke i fem Handlinger med Mellemsange*. Stykket var nemlig objektet for Christensens besvarelse af en prisopgave i 1960 ved Aarhus Universitet, hvorved han erhvervede sig en guld-

medalje og en mag.art-grad i almen og sammenlignende litteraturhistorie. Besvarelsen blev ikke publiceret i sin tid, men det har Christensen i 2011 valgt at råde bod på, dog i ubearbejdet form. Læseren bliver konfronteret med to bind på i alt 651 maskinskrevne sider, der er skannet fra den oprindelige besvarelse, og et tredje bind som rummer et omfattende og stadig meget brugbart bibliografisk materiale og diverse kildetekster. Bindenes oprindelige limrygge er blevet skiftet ud med en spiralryg og Christensen har skrevet et kortfattet personligt forord fra trykkeåret 2011 og lavet et sagregister. Derudover er bedømmelsen fra 1961 af de tre professorer Gustav Albeck (1906-95), Paul Krüger (1897-1965) og Sven Møller Kristensen (1909-91) medtaget til sidst i det tredje bind.

Christensen placerer *Adam og Ewa* (herefter *AE*) i den kontekst, som K.F. Plesner i indholdsfortegnelsen til sin disputats *Jens Schelderup Sneedorff* (1930) kalder »Milton-Striden« (281). Striden var snarere en mindre polemik mellem to personer: På den ene side Sneedorff (1724-64) og Ove Høegh-Guldberg (1731-1808) på den anden. De var begge troende kristne, men de divergerede kraftigt i synet på, hvorvidt digteren må anvende og omforme de bibelske fortællinger i poetisk øjemed. Høegh-Guldberg skriver i en prisopgave, der kan findes i Det smagende Selskabs skriftrække, *Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber* (Første Stykke, 1761), at »Milton er en prægtig Poet: ingen kan negte det, men han lyver for meget« (89). Af hensyn til de hellige sandheder måtte digteren ifølge Høegh-Guldberg ikke digte videre på Bibelen eller ligefrem opfinde nye historier. Sneedorff tilbageviser kontant Guldberg i en opsats i sit tidsskrift *Den patriotiske Tilskuer* (nr. 42, 1761), hvor han blandt andet ironiserer over dem, der vil betragte Rafaels og Rubens' religiøse billeder som »Mahler-Løgn«. Dernæst skriver han fyndigt med ironisk indirekte reference til Høegh-Guldberg: »for saadanne Folk er det vel forgieves at tale om andet end om Glose-Bøger, Syllogismer og Kloster-Krøniker« (354). Sneedorff bringer desuden i samme nummer en oversat passage (af C.C. Lous) fra begyndelsen af femte sang fra *Paradise Lost* (5,1-135), hvorefter læsere for første gang kan høre, hvordan Miltons sublimе epos lyder på dansk. Guldberg uddyber sit synspunkt samme år i skriftet *Tanker over Miltons Digt og den saa kaldte hellige Poesie* (1761).

Christensens prisopgave er opdelt i tre dele. I første del argumenterer Christensen for, at Ewald allerede i 1761 var på Sneedorffs side i konflikten (1,51) og var påvirket af den nævnte Milton-oversættelse i sit første ikke-overleverede forsøg på at digte om Adam og Eva (1,52), som Ewald selv nævner i sit forord fra 1780 til *Samtlige Skrifter*. Christensen bringer i første del en kompleks analyse af dramaets tilblivelseshistorie, der inkluderer inddragelse af overset kildemateriale (protokollerne fra Det smagende Selskab) og en overraskende tese om Ewalds antagonistiske forhold til et ledende medlem af selskabet, J.H. Schlegel (1726-80). Bedømmelsesudvalget kalder Schlegel-tesen for »kuriøs, men ikke usandsynlig« (3,165).

Prisopgavens formulering lyder: »En kritisk bedømmelse af tidligere litteratur- og åndshistoriske behandlinger af Ewalds Adam og Ewa og en æstetisk analyse og karakteristik af værket set i lyset af dets forhold til relevante hovedværker i verdenslitteraturen«. Ifølge Christensen har hele kongerækken af kritikere fra Rahbek og Molbech til Vilhelm Andersen, Ernst Frandsen og Billeskov Jansen været enige om at stykket udgør »Ewalds gennembrud på den ene eller anden måde« (1,16), men den tidligere kritikhistorie bliver imidlertid i løbet af blot fire sider fejlet af banen, fordi Christensen har en række nye bud på, hvilke verdenslitterære værker, der har påvirket Ewald.

Ewald pegede selv i sin fortale fra 1780 på Klopstock og Corneille som de relevante forbilleder. Christensen diskuterer også Klopstock, men hans nye vinkel på stoffet i prisopgavens anden del er, at Racines *Athalie* (1691) er mere relevant end Corneilles tragedier og at diverse mysteriespil og Drydens Milton-inspirerede opera *The State of Innocence and Fall of Man* (1677) også er vigtige påvirkninger. Eftersom Ewald ifølge egne ord ikke læste engelsk på dette tidspunkt, må Christensen i sin Dryden-analyse finde frem til den rette tyske version, som Ewald læste stykket i. Bedømmelsesudvalget er afvisende over for Racine-tesen, men mere åben over for de andre analyser. Dryden-tesen karakteriseres ligefrem som »et af afhandlingens smukkeste resultater« (3,166). Jeg er ikke overbevist om, at der er en reel intertekstuel relation mellem Drydens værk og Ewalds drama, men det ville kræve en større forskningsindsats i sig selv at forholde sig selvstændigt til Christensens talrige teser. I sit fascinerende forord skriver Ewald: »I Hensigt til Udtrykket af mine Følelser, har jeg maaskee fundet en Rigdom i vort Sprog, som de fleste, af mine Formænd har forsmaaet at søge efter« (bd. 3, s. 252 i DSL's udgave). Det kan Ewald med stor ret fremføre, og denne poetiske rigdom er relateret til Ewalds »inddragelse« af verdenslitterære stemmer i sit lyrisk-dramatiske register, men hverken Racine, Dryden eller mysteriespillene er de rette kilder i den henseende efter mit gehør: Klopstock, Milton, Ovid og Horats er de mest relevante.

I tredje bind tager Christensen fat i en interessant diskussion af, hvorvidt Ewald intenderede sin tekst til brug for scenen eller som et læsestykke. Christensen argumenterer stærkt for det sidste. Et bemærkelsesværdigt træk ved *AE* er, at Adam og Eva og englene befinder sig i en voldsom tilstand af anspændt tvivlrådighed om, hvad der skal ske i den nærmeste fremtid: Hvad er Guds skjulte vilje? Christensen introducerer et begreb om begrænset synsvinkel (2,440), som virker særdeles relevant i den kontekst. Kun Gud besidder et ubegrænset udsyn, men i kontrast til Milton har Ewald valgt at udelade enhver repræsentation af ham. Som Christensen skriver: »Stykkets mest omtalte person, handlingens ophav og dommer, alle tings skaber, Gud, ser vi aldrig« (2,513). I forlængelse af A.D. Kittos begreb om et religiøst drama (*Form and Meaning in Drama* (1956)) formulerer Christensen sin tolkning af stykket således:

AE opleves som en demonstration af Gud. Da Gud ikke selv optræder i stykket, opleves han kun indirekte; men da alt er skabt og opretholdt af ham, forekommer hele stykket at være hans udtryk, som kan koncentreres i ordet Kærlighed. Den kærlighed straffes, som ikke har en ydre genstand hvis genkærlighed ønskes; men kærlighed som ydmyger sig for sin genstand er himmelsk og jordisk, og den er i pagt med Gud, så længe den ikke sætter kærlighedens genstand over kærlighed til Gud. Kærlighed er intet bud; den er en indre kvalitet, som tilhører hele skabningen, så længe skabningen ikke fornægter den ved at elske sig selv eller genstande uden mulighed for genkærlighed. Dermed er AE en demonstration af Guds Godhed (2,528).

Synspunktet kan diskuteres. Måske er Ewalds dramatiske stykke snarere en allegori over digterens frihedslængsler og det, som truer den, end det er en litterær teodicé. Når Ewald skriver sine religiøse lejlighedsdigte falder kvaliteten ofte drastisk, men når han digter i relation til sin egensindige mytologi om poetisk frihed, så vibrerer det danske sprog som aldrig før. Samme problemstilling gør sig gældende i *AE*. Flere steder tager det ordinært gudeligt anprisende overhånd, men i glimt høres det tydeligt, hvor langt Ewald allerede var nået som frihedsbesyngende lyriker i sporet fra antikke hedenske digtere.

Jeg har i anmeldelsen blot nævnt en meget lille del af de fra den hidtidige forskning afvigende argumenter, Christensen fremfører i løbet af prisopgaven. I forordet nævner han, at Sven Møller Kristensen ved universitetets årsfest i 1961, havde spurgt ham, om hans »fortolkning af *Adam og Ewa* virkelig kunne være sand?« (1,vii). Efter min bedømmelse forekommer Christensens udforskning af den lokale danske kontekst væsentlig mere relevant end hans forslag til oversete verdenslitterære forbilleder for Ewald. Mod slutningen af sin besvarelse kalder Christensen stykket for »en utrolig præstation i Danmark anno 1769« (2,598), og det har han ret i. Christensen tilbyder i sin prisopgave et væld af nærlæsninger og litteraturhistoriske kontekstualiseringer, som Ewald-forskere kan få glæde af i fremtiden.

Mads Sohl Jessen

Snorri Sturluson: Edda. På dansk ved Kim Lembek og Rolf Stavnem. Med indledning, noter og kommentarer ved Rolf Stavnem. Gyldendal, København 2013. 375 s. Kr. 249. ISBN 978-87-02-10928-3.

Som et smukt resultat af flere års omhyggeligt, fondsstøttet slid forelå i begyndelsen af 2013 en ny dansk oversættelse af Snorri Sturlusons »Edda«. Den længe fælt savnede afløser for Thøger Larsens fordanskning *Snorris Eddasagn* (1928) præ-

senterer til forskel fra denne oven i købet værket i dets fulde, imponerende helhed: ikke kun gudelæren, men også den grundige indføring i skjaldedigtningens vanskelige kunst. Og derved ændrer Eddaen brat status: fra en genfortælling af beretningerne om de nordiske guder og til, hvad den faktisk blev til som: en avanceret lærebog for poeter, en instruktiv forfatterskole i bogform anno 1230.

Almindeligvis ved man ikke ret meget om forfatterne til norske og islandske middelaldertekster affattet på datidens fællessprog, det såkaldt 'norrøne'. Men Snorri Sturluson (1179-1241) danner en lysende undtagelse, fyndigt skildret som han nemlig blev i de såkaldte samtidssagaer. Han var Islands mest magtfulde høvding og bestred to gange embedet som lovsigemand, hvortil kom den umådelige formue, det hurtigt lykkedes ham at skrabesammen. Men udover at samle sig gods og lave politiske intriger var han også en flittig historisk skribent og eminent i sin rolle som fortæller og poet. Det er i sidstnævnte funktion, man ser ham i hans *Edda*, hvor han dels fremstiller gudelæren med humor og menneskeligt klarsyn, dels giver opvisning i skjaldedigtningens billedsprog og komplicerede teknik.

Snorris Edda – ikke at forveksle med *Den poetiske Edda*, også kaldet Den ældre Edda, som indeholder digte om guder og helte – består af fire dele. Den åbner med Fortalen, som indsætter den nordiske mytologi i europæisk og kristen tankegang under brug af såkaldt 'euhemerisme', dvs. menneskeliggørelse af hedenske guder, efter den græske tænker Euhemeros (ca. 330-260 f.kr.), som i sin skildring af en rejse til den fiktive ø Panchaea opdager, at Zeus og andre guder egentlig er menneskelige, en tankegang, som Snorri overtager, idet han beskriver aserne som emigranter fra Troja. I stedet for at dæmonisere de nordiske guder gør han dem altså til prominente forfædre og tildeler derved nordboerne en glørværdig forhistorie.

Derefter følger »Gylfaginning« eller »Gylfis blændværk«, hvor svenske kong Gylfi opsøger aserne og får deres historie fortalt lige fra verdens skabelse og frem til enden, Ragnarok. Værkets tredje og fyldigste del, »Skáldskaparmál« eller »Det digteriske sprog«, gennemtraver siden punkt for punkt skjaldedigtningens komplicerede metaforik, hovedsagelig brugen af dens såkaldte kenninger – dét med ikke at sige »håret«, men i stedet »hjernens gårds (hovedets!) skov«, så at det hele bliver mere kunstfærdigt. Og endelig afsluttes værket med »Háttatal«, dvs. en opregning af strofeformer. »Verslisten«, som de to ferme oversættere her har valgt at kalde den, består af et 102 strofers eksemplarisk kvad, en kommenteret hyldest til norske herskere.

Man kan læse bogens anden del, om de nordiske guder, som en farverig og medrivende beretning om Odin, Tor, Freja, Loke og hele den øvrige familie, og man kan især nyde højdepunkterne, som rejsen til Udgårdsloke eller spådommen om Ragnarok. Men mytologien får unægtelig en helt anden mening og funktion, når den som her danner stofmæssig optakt til en indføring i selve det at digte efter indviklede, krævende regler.

Var Snorris *Edda* for den ikke-fagkyndige danske læser førhen en guldgrube af historier om de nordiske guder, bliver den med nyoversættelsen en art narrativt funderet poetik, som ægger til respekt for skjaldedigtningens kombination af skønhed og dyb menneskelig visdom.

Skjaldedigtning, som i modsætning til eddadigtning altid kobles til navngivne poeter, formes typisk som florumvundne hyldester til fyrster eller som personlige følelsesudtryk, om kærlighed hos bl.a. Kormak og Halfred Vanrådeskjald eller om sorg, som Egils »Sønnetabet«. Hvad metrikken angår, dannes det grundlæggende element af en strofe på otte linjer på seks stavelser hver. Denne basisform kan så varieres i det uendelige, men stadig efter hårde rytmiske regler, med stavrim eller allitterationer og hundesvære indrim, hvor den samme stavelse bruges to gange i samme linje, og endelig kan der påhæftes enderim, som vi kender dem fra en senere tids mere eller mindre sangbare lyrik.

Et ekstremt eksempel giver Snorri i Verslistens nummer ni, som viser os varianten »seksten-sagt«. Her består kunsten i at presse hele to hele sætninger ind i hver linje, men samtidig sige noget, der giver mening:

Vex iðn. Vellir roðna.
Verpr lind. Þrimu snerpir.
Fæsk gagn. Fylkir eignask.
Falr hitnar. Seðsk vitnir.
Skekr rønd. Skildir bendask.
Skelfr askr. Griðum raskar.
Randr gellr. Brynjur sundrask.
Braka spjör. Litask örvar.

Eller på dansk: »Arbejdet vokser. Slagmarker farves røde. Linden (dvs. spyddet) kastes. Kampen skærpes. Sejren vindes. Herskeren opnår den. Spyddet ophedes. Ulven mættes. Skjoldet rystes. Skjoldbe væges. Asken (dvs. spyddet) skælver. Freden brydes. Sværdet gjalder. Brynjer smadres. Spyddene brager. Pilene farves.«

Som den fineste og mest udsøgte af de versformer, som kvad er digtet i, hvis der digtes godt, anfører Snorri »hel-rimet« (*alhent*), hvis formkrav består i at fordre to helrim i hver af de otte linjer:

Frama skotnar gram; gotnum
(gjøf sannask) røf spannar –
menstiklir – vensk mikla –
mannyrðir vann skýrðar;
herfjölð – bera hólðar –
hagbáls lagar stála
friðask sjaldan við valdi –
vallands svala branda.

Eller i Kim Lembeks og Rolf Stavnems ikke just smukke, men i hvert fald præcise prosagengivelse: »Hæder tilfalder herskeren. Mændene værner sig i høj grad til håndens rav (dvs. egl. *guld*), gaverne viser sig virkelige. Halsring-kasteren (dvs. *manden*) udførte tydelige heltegerninger. Den store mængde af havets kunstfærdige bål (dvs. *guld*) lades sjældent i fred hos stålets behersker (dvs. *manden*). Mændene bærer falkelandets (dvs. *armens*) kølige ild (dvs. *guld*)«.

Besyderligt er det unægtelig i kraft af den nye oversættelse at forstå, hvor lidt skjaldedigtningen i grunden udtrykker, og hvor meget den gør sig umage for at forsire og dekorere de samme og de samme lovprisninger af hærskarers herskere. Forfatterskolen i det 13. århundrede skulle angiveligt uddanne de nye hofpoeter: men indføringen i skjaldenes ædle håndværk fremstår gennem Snorris *Edda* som et brødløst studium til et allerede da døende erhverv.

Ikke uden grund har skjaldedigtningen i eftertiden fået det ry på sig at være opstyret i form og nærmest tomt for reel betydning. Datidens modtagere så formentlig helt anderledes på det. Vi må tro, at de just formåede at værdsætte kombinationen af skønhed og dunkel visdom. Og vi må formode, at de frem for at foragte det indviklede tværtimod respekterede skjalde, der beherskede brugen af omskrivninger. Ørnen er »blodets fugl«, og ravnene er »ligenes sorg«. De æder nemlig begge ådsler!

I den fuldt udbyggede form, som Snorris *Edda* har fået i denne pålidelige oversættelse, balancerer den mellem det kunstfærdigt raffinerede og det affekteret skabagtige. Sådan skal dét jo være. For hos Snorri kendes en skjald på, om han kan skrive korrekte digte, der følger metrikkens love og lægger sig i forlængelse af traditionen:

De yngre skjalde har digtet efter de gamle skjaldes eksempel, og hvad der stod i deres kvad, og videreudviklet betegnelserne, så de mente, at de svarede til, hvad der tidligere var digtet.

For Snorri var respektfuld imitation en dyd. Nutidens forfattere skal derimod helst bryde reglerne og være originale.

Trods denne fundamentale holdningsforskel kan der imidlertid hentes masser af visdom i Snorris *Edda*. Den kan og bør blive brugt på gymnasier, universiteter samt i øvrigt overalt, hvor vi arbejder med litteratur. Hertil hjælper en yderst overkommelig pris og en instruktiv, saglig ledsagelse i form af indledning og kommentar. Nye poeter kommer næppe til at begynde her. Det vil til gengæld talrige undervisere og studerende kunne gøre.

Erik Skyum-Nielsen

Anmeldelsen udbygger og nuancerer en anmeldelse i dagbladet Information 12. marts 2013.

Marianne Juhl, Frans Lasson og Marianne Wirenfeldt Asmussen (udg.): *Karen Blixen i Afrika. En brevsamling, 1914-31. Bd. 1-4. Gyldendal, København 2013. 2019 sider, 995 kr. (vejl.). ISBN: 978-87-02-10928-3.*

Da Thomas Dinesen i 1974 udsendte *Tanne. Min søster Karen Blixen*, var det – som det hedder indledningvist – med det formål at »give et ærligt billede af det menneske, hun var« (s. 7). Meget var inden da og er siden blevet sagt, skrevet og ment om en af Danmarks ganske få litterære superstjerner, men få om nogen har kendt hende så indgående som broderen. Det helt nye og særlige ved *Tanne*, der har sit tyngdepunkt i beskrivelsen af Karen Blixens lange ophold i Afrika 1914-1931, er imidlertid ikke alene, at den er skrevet af én, der hele livet var meget tæt knyttet til Karen Blixen, men også at bogens beskrivelser og vurderinger i vid udstrækning er belagt med citater fra Karen Blixens breve til broderen. Karen Blixen var i Afrika-årene som senere i livet en uhyre flittig brevskriver, og hun skrev tit og ofte til broderen, der i gode som i svære tider var hendes fortrolige, med hvem hun drøftede livets glæder og genvordigheder. Lidt over halvvejs gennem bogen skriver Thomas Dinesen: »Af Tannes breve til mig fra Kenya har jeg i alt opbevaret lidt over 250 maskinskrevne sider. Af mine egne svar har jeg desværre nu kun få kopier; jeg tror dog, at jeg kan sige, at jeg svarede på hvert eneste brev, hver gang mange sider« (s. 73 f.). Af denne store mængde breve fandt en begrænset del altså vej til offentlighedens skue i *Tanne*, men størstedelen forblev endnu upublicerede. Få år senere, i 1978, blev der dog ændret på dette, da den utrættelige Blixen-udgiver Frans Lasson med Thomas Dinesens velsignelse kunne udsende to-bindsværket *Breve fra Afrika*. Brevudgaven indeholder ud over brevene fra Karen Blixen til Thomas Dinesen også en stor mængde breve til moderen Ingeborg Dinesen samt et mindre antal breve til en række andre modtagere, herunder søstrene Inger de Neergaard og Ellen Dahl og mosteren Mary Bess Westenholz. Lasson har dog langt fra medtaget det fulde materiale, som han havde adgang til, for der var ved udgivelsen en række hensyn, der skulle tages. For det første ønskede Gyldendal af økonomiske hensyn ikke, at udgaven blev alt for omfangsrig, og for det andet skulle der tages personlige hensyn, da Thomas Dinesen havde et »ønske om, at enkelte sætninger eller afsnit i brevene blev udtaget af hensyn til mennesker, der ikke overalt omtales på en måde, Karen Blixen ville vedkende sig udenfor familiens snævre kreds«. Disse udeladelser, der overalt diskret er markeret med [...], er dog ifølge Lasson »forholdsvis få og for helheden uvæsentlige« (*Breve fra Afrika*, 1, s. 11, 1978). Man skal dog ikke have læst længe i Lassons udgave, før det er tydeligt, at udeladelserne nu ikke er så få endda, men *hvor* omfattende en beskæring, der reelt var tale om, skulle først blive klart en del år senere, da en ny brevudgave dækkende Karen Blixens Afrika-år så dagens lys.

I april 2013 – 100-året for Karen Blixens udrejse fra Danmark til Afrika, nærmere bestemt Kenya – udkom nemlig *Karen Blixen i Afrika. En brevsamling*,

1914-1931, der på forbilledlig vis udfylder hullerne i Lassons brevuudgave samt tilføjer en mængde nyt materiale. Udgiverne Marianne Wirenfeldt Asmussen og Marianne Juhl har ved at gennemgå brevmaterialet i Karen Blixen Arkivet konstateret, at Lasson kun tog omkring halvdelen af materialet med i sin udgave. Ved en stor udgiverindsats har man bygget videre på Lassons udgave – den nu afdøde Lasson optræder på titelbladet som medgiver – så den manglende halvdel nu er gjort tilgængelig for alle. Alle huller er nu udfyldt, og alle tidligere udeladte breve, der er kendskab til, er medtaget. Herudover er den nye udgave suppleret med en række breve fra Karen Blixens elsker og ven, den karismatiske englænder Denys Finch Hatton, samt en række hidtil upublicerede breve fra Bror von Blixen-Finecke, Karen Blixens ægtemand indtil 1925, til både Karen Blixen og hendes mor. Medtaget er også enkelte breve fra Karen Blixens nærmeste – både til hende selv og dem imellem. Desværre har det ikke været muligt for udgiverne at få adgang til Aage Westenholz' brevarkiver, hvilket sandsynligvis kunne have kastet nyt lys over Karen Blixens forhold til »Onkel Aage«, der var hendes morbror og formand for bestyrelsen i The Karen Coffee Company Limited – det firma, der ejede den farm, hvor Karen Blixen var manager. Mange af brevene fra især de svære år på farmen emmer af vrede mod Aage Westenholz, som Karen Blixen i både dette og hint (dog: især i økonomiske spørgsmål) var lodret uenig med. Det kunne gå så vidt, at Karen Blixen til sin broder beklager sig over, at Onkel Aage, som bl.a. kaldes »den gamle Arrigtrold« (II,672), ligefrem ønsker at skade hende:

Jeg har altid været bange for Onkel Aage, jeg tror, at det er ham, ubevidst vist, en Glæde at gøre mig ondt. Hvis det ikke er muligt at stille et eller andet Bolværk, om saa bare af almindelig Forretningsopfattelse op herfor, saa tør jeg ikke være, med hele min Lykke, i hans Hænder paa den Maade, som jeg er nu. Jeg har den Følelse, at det kun betyder, at man har Taalmodighed med den ene Ting for at blive slaaet flad af den næste. Døden er at foretrække (II,655).

De få breve, der dog findes i samlingen fra Onkel Aage, synes ikke at bekræfte dette. Således skriver han i marts 1931, hvor farmen er uigenkaldeligt tabt og selskabet bag farmen har udsigt til tab, at »Skylden var ikke Din. Vi ved, at Du har kæmpet den lange Kamp med usædvanlig Dygtighed og Udholdenhed. Gid Du nu blot ikke maa have sat Dit Helbred til derpaa« (III,1652 f). I denne forbindelse er det også særdeles interessant, at udgiverne har ladet optrykke en række årsberetninger fra The Karen Coffee Company Limited. Årsberetningerne er lidenskabsløse, men de giver mulighed for så at sige at se sagen fra den anden side af bordet end Karen Blixens, og de vidner om, at bestyrelsen, der også talte Karen Blixens moder, faktisk strakte sig vidt for at holde liv i den urentable farm. I de tidlige år er årsberetningerne forsigtigt optimistiske, senere bliver de mere dystre.

Medtaget som 'ekstramateriale' er også Ingeborg Dinesens (kortfattede) rejse-dagbøger fra to rejser til Kenya i hhv. 1924/1925 og 1927 samt en artikel fra *Hjemmet* om Karen Blixen i Afrika forfattet af Carl Søgaard, der en kort tid i 1930 fungerede som bestyrer på farmen. Medtaget er også som et absolut kuriosum – der vidner om det overskud og den gavmildhed, der generelt præger udgaven – et skriftligt indgået væddemål fra 1895 mellem Ingeborg Dinesen og hendes søster Mary Bess Westenholz:

Dersom det om 30 (skriver tredive) Aar er almindeligt at Damer inde i Stuen (ikke paa Cykle) gaar med Bukser i Stedet for Kjole (Nederdel) skal Fru Ingeborg Dinesen f. Westenholz betale Frøken Mary Bess Westenholz 100 (skriver hundrede) Kroner. / I modsat Fald omvendt (IV,1967).

Samlet er det blevet til lige over 2.000 sider fordelt på 4 smukke bind, der er rigt illustreret og aldeles nydeligt tilrettelagt af Gyldendals Sven Reiner Johansen. Man har – heldigvis – valgt at være konservativ i den valgte udgivelsespraksis og stort set respektere Karen Blixens til tider inkonsekvente ortografi og tegnsætning. For den ensretning der dog har fundet sted, er der hæderligt redegjort i indledningen (I,15 f.).

Udgaven er således stykket sammen, at brevene er kronologisk ordnet i de 3 første bind (I: 1914-1922, II: 1923-1926, III: 1927-1931), mens bind 4 rummer noter til brevene (inkl. oversættelser af svensk- og engelsksprogede breve), navneregister og ekstramateriale. Udgaven indledes med en kortfattet introduktion ved udgiverne, der også – med afsæt i Lassons arbejde – har forfattet sammenkoblende passager de steder i udgaven, hvor det har været nødvendigt, fx når Karen Blixen forlod Afrika. Udgiverne har også forfattet de glimrende noter til brevene, men ellers lader de overordnet set især, naturligvis, Karen Blixen føre ordet. Det er på mange måder klædeligt og passende, men man må håbe, at de på et tidspunkt i samlet form vil dele ud af erfaringerne fra deres store og vigtige udgivelsesarbejde. Der må endnu være meget at sige.

Det åbenlyse spørgsmål, når man får den nye udgave i hånden, må jo være, hvad det så var, som Lasson i sin tid ikke tog med. Et entydigt svar herpå kan ikke gives, men det er tydeligt, at det i høj grad var livets mere prosaiske sider med beskrivelser af det daglige liv med dets tanker og overvejelser, der blev luget ud. Et eksempel herpå kan hentes i samlingens første brev, som Karen Blixen skrev til Ingeborg Dinesen 9. januar 1914 om bord på skibet, der skulle tage hende til en ny tilværelse i Afrika. På skibet møder Karen Blixen stewardessen Martha, som hun gerne vil tage med sig, og hun skriver om hendes løn og husholdningsmæssige evner (som Karen Blixen ikke besidder):

Hun kan vadske – har vadsket nogle Bluser herombord – for mig, – koge, har lært Skræddersyning og er umaadelig ordentlig og af den Slags, som

jeg tror kunne udvikle sig til en Malla. Hun har været to Aar i Afrika og er vant til at omgaa de Sorte – og saa kender hun jo Hørsholm og Folehave Skov. – Det værste ved denne ellers herlige Person er, at hun er saa dyr. Hun faar 150 om Maaneden herombord, men vil rejse med mig for 100, men det er jo ogsaa for meget, og jeg har sagt at jeg vil ikke give hende det i Længden, men for de 6 Uger er jeg nødt til at betale hende saa højt, og det tror jeg kommer til at betale sig for mig. Saa er jeg i hvert Fald i den første Tid klar af Strømpestopning og Vadskesager, og [her fortsætter Lasson] (I,20 f.).

Meget af denne slags blev fjernet af Lasson. Således blev også mange af de ofte lange breve til moderen med deres detaljerige beskrivelser af, hvad Karen Blixen foretog sig på den og den af ugens dage, beskåret. Alt dette er nu med igen, hvilket er en berigelse og også beroligende, for de mange [...] efterlod læseren i et tomrum, hvor man var overladt til at gisne om indholdet af det udeladte. Detalje på detalje der til sammen viser billedet af en hårdtarbejdende kvinde, der tog sit arbejde og det ansvar, der fulgte med, meget alvorligt.

Livet i Afrika som bestyrer af kaffefarmen var for Karen Blixen dog ikke blot et arbejde. I Afrika fandt hun muligheder for selvudfoldelse og selvrealisering, som hun næppe nogensinde ville have fundet i datidens Danmark, hvor de kulturelle normer absolut ikke gav kvinderne tilsvarende muligheder for selvstyre og selvbestemmelse. Farmen blev så at sige hendes liv og skæbne, og derfor kom økonomiske problemer og den i hendes øjne besværlige bestyrelse til at virke som et angreb på hende personligt. Et sted skriver hun således til Thomas Dinesen: »For dem [bestyrelsen] betyder det en Masse Penge, det ved jeg; men for mig betyder det hele mit Liv« (II,611). De ovenfor omtalte problemer og sammenstød med Onkel Aage var dæmpet meget ned i Lassons udgave, men her er de med for fuld udblæsning.

Karen Blixen elskede sit liv i Afrika, og hun følte sig tæt knyttet til landets befolkning, som hun nærrede en dyb og vedvarende respekt for og kærlighed til. En holdning, der også gjorde, at hun lagde afstand til især de engelske kolonisatorer. Hun havde kun været i Afrika i ganske kort tid, da hun til mosteren Mary Bess Westenholz skrev:

Natives (...) er min største Interesse herude; men jeg tror, at jeg, – og Bror, – er noget nær de eneste herude, som virkelig har den Interesse. Englænderne er paa den Maade mærkeligt indskrænkede; det falder dem aldeles ikke ind at se paa dem som Mennesker, og naar jeg taler med engelske Damer om Forskellen paa Racerne eller lignende, ler de rørt og overlegent over min Originalitet. De Indfødte, som paa mange Maader er klogere end de, benytter sig jo heraf til deres Fordel, men nogen Forstaaelse og Samarbejde kan der aldrig komme (...) Med lidt Forstaaelse og Interesse er dette Samfund paa mange Maader ideelt (...) Ved Betragtningen af de

forskellige Racer her synes jeg, at vor hvide Races Overlegenhed er illusorisk. Vi kan lære meget mer, end de kan (...) Men fra Karakterens Side staar de, synes jeg, over os (I, 26 f).

Dette synspunkt kommer igen flere gange, og Karen Blixen lægger bestemt ikke fingrene imellem, når hun skal beskrive særlig de unge englænderes optræden. For de engelske kolonisatorer af den gamle skole følte hun en helt anderledes veneration. Selv om hun jo uægtelig var en del af kolonimagten, stod hun på en række punkter udenfor de gængse synspunkter.

Sin nysgerrighed og interesse for landet og dets indbyggere bevarede hun usvækket, men med årene udviklede livet på farmen sig mere og mere til en desperat kamp for overlevelse, hvad også et nyfundet (men dog Lasson bekendt) brev viser. Modtageren er ukendt, og brevet er udateret, men udgiverne har placeret den i sommeren 1931, altså kort tid før Karen Blixen for altid forlod Afrika. Brevets ildevarslende indhold lyder: »I know it is not right to come to your house and behave like this, but I can not help it. I *tried* to go on, but I can not do it. – Please take me back to the Ngong Hills. – Gustav Mohr, Ruiru, knows all I want done. – Please forgive me / Tania Blixen« (III,1682). Heldigvis blev, hvad der tilsyneladende skulle have været et selvmord, aldrig til noget, men det viser, hvor desperat Karen Blixen har været ved udsigten til at miste alt.

Det citerede er dog en undtagelse i samlingen, for selv om Karen Blixen til tider er dybt, dybt fortvivlet i brevene hjem – særligt i brevene til broderen, i langt mindre grad til moderen – kæmper hun sig gang på gang tilbage med en ukuelig tro på, at tingene skal lykkes, og at livet i bund og grund er stort og smukt. En vilje til at kæmpe, der også senere i livet bragte hende videre og ind på en ny bane. I det hele taget viser brevene sider af Karen Blixen, som man ikke møder i forfatterskabet, der alle steder er præget af en udtalt coolness. Det er imponerende at være vidne til, hvordan et menneske, der i den grad plages af sygdom og bekymringer på egne og andres vegne, til stadighed holder modet oppe. I 1927 skriver Ingeborg Dinesen under sit andet ophold på farmen således til Thomas Dinesen:

At hun [Karen Blixen] til Tider er baade bange og ret fortvivlet, er jo ikke underligt – hendes fremtid kan jo se mørk nok ud, men jeg synes, hun har det godt, og holder modet forbausende godt oppe (...) Jeg forstaar næsten ikke, at hun har kunnet holde til alle de vanskeligheder, hun har havt og se lige smuk ud, hun er virkelig ganske uforandret (III,1145).

Brevskrivningen var for Karen Blixen både en måde at holde kontakten med hjemmet på, men i høj grad også en vej til at reflektere over livets små og store spørgsmål. I lange og rige breve, der har karakter af afhandlinger, til især Mary Bess Westenholz og Thomas Dinesen, giver hun sit syn på store emner som religion, kønsmoral, ægteskab m.m. Frihed og sandhed er bærende og livsvigtige

størrelser. Brevene er på den måde en slags overlevelsesstrategi, da de opfylder et behov for refleksion og fordybelse, der ikke blev mødt i det daglige liv. Der er meget at tænke over og få forstand af i Karen Blixens breve. Samtidig er de en uvurderlig førstehåndskilde til en tid og leveform, der meget hurtigt forandredes og ebbede ud i begyndelsen af 1900-tallet. 1. Verdenskrig og den følgende depression betød, at det Afrika, som Karen Blixen levede i i de første år, hurtigt forsvandt. På den måde er brevenes indgående skildringer af landet og dets beboere, af kolonialismens former og tidens ånd af stor kulturhistorisk værdi. Meget ændrede sig radikalt på de – relativt set – få år, Karen Blixen befandt sig i Kenya.

Om forfatteren Karen Blixen siger brevene ikke meget, men der kan dog alligevel næppe være tvivl om, at de mange dyrtkøbte erfaringer fra Afrika-årerne kom til at fungere som en forudsætning og erfaringsbase for det senere forfatterskab. Selv om Karen Blixen kom ud af en familie med litterære traditioner, og hun selv fra en meget tidlig alder havde skrevet og digtet – og også havde fået publiceret et par mindre ting – havde hun, da hun kom til Afrika ikke de store litterære ambitioner. 22. april 1914 skriver hun således til broderen: »Hvad angaar at skrive Bøger herude, saa bliver det vist smaat. Jeg er mer Handelsmand« (I,44). Fra tid til anden overvejer hun, hvad der skal blive af hendes aldrig helt forsvundne litterære ambitioner, men meget får hun ikke gjort ved det. Mod slutningen, da tingene spidsede til og livet i Afrika blev vanskeligt grænsende til det uuholdelige, søgte hun – som berettet i *Den afrikanske Farm* (1937) – tilflugt i de digteriske udfoldelser. Under alle omstændigheder kom brevene (til moderne) senere hen til at fungere som litterære huskesedler, da hun – bl.a. i et frysende koldt Skagen – skulle samle sine erfaringer fra livet som farmer i Afrika til et digterværk. Men det er en helt anden historie.

Men om alt det andet og om Karen Blixens tanker om livets store og små spørgsmål kan man nu læse i den nye brevdgave, der med ét ord er fremragende.

Nicolas Reinecke-Wilkendorff